
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

TRANSFORMATIV TA'LIM VA KOMPETENTLIK YONDASHUVI INTEGRATSIYASINING NAZARIY-DIDAKTIK ASOSLARI

Safarova Nigora Nasilloevna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya. Maqolada transformativ ta'limning nazariy asoslari va kompetentlik yondashuvi bilan bog'liqligi bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Transformativ ta'limning mavjud qarashlarni tanqidiy ko'rib chiqish, tajribani qayta talqin qilish va asoslangan harakatga o'tish bilan bog'liq xususiyatlari yoritiladi. Kompetentlik bilim va ko'nikmalarning mavjudligi bilan birga ularni muayyan vaziyatda safarbar etish, qaror qabul qilish va amaliy faoliyatda namoyon qilish orqali izohlanadi. Ikki yondashuvning umumiy jihatlari hamda mazmuniy farqlari aniqlashtiriladi. Muammoli vaziyat, tanqidiy refleksiya, dalillarga asoslangan muloqot, qayta loyihalash va kasbiy transferni o'zaro bog'lovchi metodik tuzilma taklif etiladi. Ushbu tuzilmani baholashda faoliyat mahsuli, qarorning asoslanganligi va yangi vaziyatdagi mustaqil harakatni birgalikda o'rganish zarurligi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: transformativ ta'lim, kompetentlik yondashuvi, kasbiy kompetentlik, tanqidiy refleksiya, pedagogik qarash, didaktik uyg'unlik, kasbiy transfer, bo'lajak o'qituvchi.

ТЕОРЕТИКО-ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ ТРАНСФОРМАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Сафарова Нигора Насиллоевна

Доцент Бухарского государственного педагогического института, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы трансформативного обучения и его взаимосвязь с компетентностным подходом в контексте подготовки будущих учителей. Раскрываются особенности трансформативного обучения, связанные с критическим пересмотром существующих взглядов, переосмыслением опыта и переходом к обоснованным действиям. Компетентность рассматривается не только как наличие знаний и умений, но и как способность мобилизовать их в конкретной ситуации, принимать решения и реализовывать их в практической деятельности. Уточняются общие черты и содержательные различия двух подходов. Предлагается методическая структура, объединяющая проблемную ситуацию, критическую рефлексию, диалог, основанный на аргументации, перепроектирование и профессиональный трансфер. Показана необходимость комплексного анализа продукта деятельности, обоснованности решения и самостоятельных действий в новой ситуации при оценке реализации данной структуры.

Ключевые слова: трансформативное обучение, компетентностный подход, профессиональная компетентность, критическая рефлексия, педагогические взгляды, дидактическая согласованность, профессиональный трансфер, будущий учитель.

THEORETICAL AND DIDACTIC FOUNDATIONS FOR INTEGRATING TRANSFORMATIVE LEARNING AND THE COMPETENCE-BASED APPROACH

Safarova Nigora Nasillovovna

Associate Professor, Bukhara State Pedagogical Institute, PhD in Education

Abstract. This article examines the theoretical foundations of transformative learning and its relationship with the competence-based approach in the context of pre-service teacher education. It explores the characteristics of transformative learning associated with critically reassessing existing perspectives, reinterpreting experience, and translating revised understandings into reasoned action. Competence is conceptualized not merely as the possession of knowledge and skills, but also as the ability to mobilize them in specific situations, make decisions, and demonstrate them in practice. The shared features and substantive differences between the two approaches are clarified. A methodological framework is proposed that connects a problem situation, critical reflection, evidence-based dialogue, redesign, and the transfer of learning to professional contexts. The article highlights the need to examine task outcomes, the justification of decisions, and independent action in new situations together when evaluating the implementation of this framework.

Keywords: transformative learning, competence-based approach, professional competence, critical reflection, pedagogical perspectives, didactic alignment, transfer of learning to professional contexts, pre-service teacher.

Kirish. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida bilimlarni egallash va ulardan pedagogik faoliyatda foydalanish o'zaro bog'liq vazifalardir. Talaba o'qitish metodlarini bilishi mumkin, biroq muayyan vaziyatda qaysi metodni tanlash, uni qanday moslashtirish va natijasini qanday baholash masalalari mustaqil kasbiy fikrlashni talab qiladi. Shu sababli pedagogik tayyorgarlik mazmunida bilim, qaror va harakat o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash muhimdir.

Kompetentlikni uzluksiz bog'lanish sifatida talqin qilgan Blomeke, Gustafsson va Shavelson shaxsning ichki imkoniyatlari, vaziyatni idrok etish, talqin qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalari hamda kuzatiladigan faoliyati o'rtasidagi munosabatni ko'rsatadi [5]. Ushbu yondashuv kasbiy tayyorgarlikni alohida bilimlar yig'indisi orqali baholash bilan cheklanmaslik uchun nazariy asos beradi.

Transformativ ta'lim esa shaxsning tajribaga ma'no berish usullari va mavjud qarashlarini qayta ko'rib chiqishiga e'tibor qaratadi [1; 2]. Mazkur ikki yondashuvni bog'lash orqali talabaning kasbiy vazifani qanday bajarayotgani bilan birga, uning qarori qaysi tushuncha va taxminlarga asoslanganini ham o'rganish mumkin.

Maqolaning asosiy muammosi transformativ ta'limning nazariy mexanizmlarini kompetentlikka yo'naltirilgan pedagogik tayyorgarlik bilan muvofiqlashtirishdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi va metodlari. Maqolaning maqsadi transformativ ta'lim va kompetentlik yondashuvining nazariy bog'liqligini aniqlashtirish hamda ularning didaktik uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan metodik imkoniyatlarni asoslashdir.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Transformativ ta'limning asosiy nazariy tushunchalarini yoritish.
2. Kompetentlik yondashuvining kasbiy tayyorgarlikdagi mazmunini aniqlashtirish.
3. Ikki yondashuvning umumiy jihatlari va farqlarini ko'rsatish.
4. Ularni birlashtiruvchi o'quv faoliyati va baholash yo'nalishlarini ishlab chiqish.

Maqolada tushunchaviy tahlil, qiyoslash va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Transformativ ta'limga oid asarlar [1–3], kompetentlik tushunchasini aniqlashtirishga bag'ishlangan manba [4] hamda kompetentlikning faoliyatda namoyon bo'lishini izohlovchi nazariy model [5] tahlil qilindi. Maqola nazariy-metodik xususiyatga ega. Unda taklif etilgan faoliyat ketma-ketligi va baholash dalillari empirik tekshirish uchun mo'ljallangan.

Transformativ ta'limning nazariy asoslari. Transformativ ta'lim nazariyasida shaxsning yangi tajribani mavjud qarashlari orqali talqin qilishi muhim masala hisoblanadi. Mezirov ta'lim jarayonidagi o'zgarishni bilimlar hajmining ortishi bilan bir qatorda tajribani tushunishga asos bo'ladigan ma'no tuzilmalarining qayta ko'rib chiqilishi bilan bog'laydi [1].

Mazkur nazariyada tanqidiy refleksiya va dalillarga asoslangan muloqot alohida ahamiyatga ega. Refleksiya orqali shaxs o'z qarashlarining asoslarini tekshiradi; muloqotda esa ushbu qarashlarni boshqa fikrlar bilan solishtirish imkoniga ega bo'ladi [2].

Bo'lajak o'qituvchi tayyorlovida bu jarayon pedagogik vaziyat haqidagi dastlabki tasavvurni tahlil qilish orqali tashkil etilishi mumkin. Masalan, talaba o'quvchining xatosini faqat tayyorgarlik yetishmasligi bilan izohlaydi. O'quvchi ishlari va dars materiallarini o'rganish natijasida topshiriq sharti yoki tushuntirish usuli ham qiyinchilikka sabab bo'lganini aniqlaydi. Natijada u vaziyatni kengroq talqin qilish imkoniga ega bo'ladi.

Bunda transformativ o'zgarish haqida xulosa chiqarish uchun yangi fikrning paydo bo'lishi yetarli emas. Talabaning dastlabki qarashi, uni qayta ko'rib chiqishga sabab bo'lgan dalil va keyingi harakati o'rtasidagi bog'liqlik tekshirilishi kerak.

Taylorning empirik tadqiqotlar tahlilida transformativ o'rganish jarayonida refleksiya, munosabatlar va kontekstning ahamiyati ko'rsatilgan [3]. Bu holat mazkur jarayonni talabaning individual fikrlashi bilan birga ta'lim muhiti va muloqot sharoitlari bilan bog'liq holda o'rganish zarurligini anglatadi.

Transformativ ta'lim texnologiyalarining metodik talqini. Transformativ ta'lim nazariyasi va uni amalga oshirish texnologiyasini farqlash zarur. Nazariya o'zgarishning qanday yuz berishini tushuntiradi. Pedagogik texnologiya esa o'quv maqsadi, faoliyat, vositalar va baholashni muayyan sharoitda tashkil etish tartibini belgilaydi.

Ushbu maqolada transformativ ta'lim texnologiyalari mavjud pedagogik qarashlarni aniqlash, ularni tanqidiy tekshirish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va qayta shakllangan yondashuvni faoliyatda qo'llashga yo'naltirilgan metodik tashkil etish usullari sifatida talqin qilinadi. Bu mualliflik ishchi ta'rifidir.

Muammoli topshiriq, vaziyatli tahlil, munozara yoki refleksiv yozuvdan foydalanishning o'zi transformativ ta'limni ta'minlamaydi. Ularning vazifasi talabaning qarashlarini tekshirish va kasbiy harakatini qayta ko'rib chiqishga xizmat qilishi bilan aniqlanadi.

Shu sababli o'quv vazifasi quyidagi savollarni qamrab olishi mumkin: talaba dastlab qanday fikrda edi, uning fikrini qaysi dalil o'zgartirdi, yangi qaror qanday asoslandi va u amaliyotda qanday qo'llandi?

Kompetentlik yondashuvining mazmuni. Kompetentlik yondashuvi ta'lim maqsadlarini bilimlarni o'zlashtirish bilan birga ulardan vazifalarni hal qilishda foydalanish imkoniyati bilan bog'laydi. Weinertning konseptual tahlili kompetentlik tushunchasining turli talqinlarini aniqlashtirishga qaratilgan [4].

Ushbu maqolada kompetensiya muayyan faoliyatga oid talablar majmui, kompetentlik esa shaxsning ushbu talablarni bajarish uchun o'z imkoniyatlarini vaziyatga mos safarbar eta olishi sifatida qo'llanadi. Bu terminologik farqlash maqola doirasidagi ishchi talqindir.

Pedagogik faoliyatda kompetentlik topshiriqni bajarish natijasi orqali namoyon bo'ladi. Biroq natijani tushuntirish uchun talabaning vaziyatni qanday idrok etgani, qanday talqin qilgani va

qaysi qarorni tanlaganini ham o'rganish muhim. Ushbu bog'liqlik kompetentlikning uzluksiz modeli bilan muvofiqdir [5].

Masalan, talaba sifatli dars loyihasini taqdim etishi mumkin. Uning kasbiy kompetentligini baholashda loyiha tayyorligi bilan birga metodlar tanlovi, o'quvchilar ehtiyojlariga mosligi va kutilmagan holatga moslashtirish imkoniyati ham tekshiriladi.

Transformativ ta'lim va kompetentlik yondashuvining bog'liqligi. Ikki yondashuv o'zaro bog'liq bo'lsa-da, bir xil mazmunni ifodalamaydi. Kompetentlik yondashuvi kasbiy vazifani bajarish imkoniyati va faoliyat sifatini markazga qo'yadi. Transformativ ta'lim esa ushbu faoliyatga asos bo'ladigan qarashlarning qayta ko'rib chiqilishiga e'tibor qaratadi.

Ularning didaktik uyg'unligi faoliyat va uning ma'noviy asoslarini birgalikda o'rganish orqali ta'minlanishi mumkin. Talaba qanday harakat qilganini ko'rsatadi va nima sababdan aynan shu yo'lni tanlaganini tushuntiradi.

1-jadval. Transformativ ta'lim va kompetentlik yondashuvining qiyosiy tavsifi

Tahlil jihati	Transformativ ta'lim	Kompetentlik yondashuvi	Uyg'unlashtirish imkoniyati
Asosiy e'tibor	Qarashlar va talqinlarning o'zgarishi	Vazifani bajarish qobiliyati	Qarash va harakatni birgalikda tahlil qilish
O'quv faoliyati	Taxminlarni tekshirish va muqobil fikrlarni muhokama qilish	Bilimlarni vaziyatda qo'llash	Asoslangan kasbiy vazifa
Refleksiya vazifasi	Qarashlarning asosini qayta ko'rib chiqish	Faoliyatni takomillashtirish	Qaror sababi va natijasini bog'lash
Baholash dalili	Dastlabki va keyingi talqin o'rtasidagi o'zgarish	Faoliyat mahsuli va bajarish sifati	Mahsul, izoh va yangi vaziyatdagi harakat
Kutiladigan natija	Qayta asoslangan pedagogik pozitsiya	Vaziyatga mos kasbiy faoliyat	Asoslangan va moslashuvchan qaror

Kompetentlikdagi o'sish har doim transformativ o'zgarishni anglatmaydi. Talaba mashq orqali vazifani yaxshiroq bajarishi, biroq pedagogik qarashlari o'zgarmasligi mumkin. Aksincha, qarashning o'zgarishi hali barqaror amaliy ko'nikmaga aylanmagan bo'lishi mumkin. Shu sababli ikki yo'nalishning natijalari alohida aniqlanib, keyin o'zaro bog'liq holda talqin qilinishi lozim.

Didaktik uyg'unlikni amalga oshirish metodikasi. Maqolada transformativ ta'lim va kompetentlik yondashuvini bog'lash uchun quyidagi metodik tuzilma taklif etiladi.

Birinchi bosqich – dastlabki qarash va faoliyatni aniqlash. Talabaga kasbiy vaziyat beriladi. U yechim ishlab chiqadi va tanlovini asoslaydi. Ushbu javob keyingi o'zgarishni taqqoslash uchun saqlanadi.

Ikkinchi bosqich – muammoli tafovutni ochish. Talabaning dastlabki yechimini tekshirishga imkon beradigan qo'shimcha ma'lumot taqdim etiladi. Masalan, o'quvchilar ishlari, kuzatish qaydlari yoki muqobil izohlar o'rganiladi.

Uchinchi bosqich – tanqidiy refleksiya va muloqot. Talaba qarorining asoslarini tekshiradi, dalillarni taqqoslaydi va muqobil yechimlarni muhokama qiladi.

To'rtinchi bosqich – qayta loyihalash. Dastlabki yechim qayta ishlab chiqiladi. Talaba o'zgarishlarni va ularning sabablarini ko'rsatadi.

Beshinchi bosqich – amaliy qo'llash va transfer. Yangi yechim sinab ko'riladi yoki boshqa shartdagi vaziyatga moslashtiriladi. Natijada talabaning yondashuvdan mustaqil foydalanish imkoniyati tekshiriladi.

Mazkur tuzilma Mezirov tomonidan belgilangan bosqichlarning aynan takrori emas. U nazariy g'oyalarni kompetentlikka yo'naltirilgan pedagogik vazifalar bilan bog'lash uchun ishlab chiqilgan mualliflik taklifidir.

Baholashning metodik yo'nalishlari. Taklif etilgan yondashuvda baholash uch turdagi dalilni qamrab oladi: faoliyat mahsuli, qarorni asoslash va yangi vaziyatdagi mustaqil harakat.

2-jadval. Didaktik uyg'unlikni baholash dalillari

Baholash yo'nalishi	Kuzatiladigan belgi	Dalil manbai
Vaziyatni tahlil qilish	Muhim shart va muammoni aniqlaydi	Dastlabki yozma javob
Qarorni asoslash	Yechimni dalil va maqsad bilan bog'laydi	Izoh, suhbat yoki muhokama
Qarashni qayta ko'rib chiqish	O'zgarish sababini tushuntiradi	Dastlabki va keyingi javob
Amaliy bajarish	Qayta ishlangan yechimni faoliyatda qo'llaydi	Dars loyihasi yoki kuzatish
Kasbiy transfer	Yangi shartga mos o'zgartirish kiritadi	Yangi vaziyatli topshiriq

Baholashda fikrning o'zgarishi avtomatik ravishda ijobiy natija sifatida olinmaydi. Talaba dastlabki qarorini yangi dalillar asosida saqlab qolishi ham mumkin. Muhimi – qarorning tekshirilganligi va asoslanganligidir.

Muhokama. Transformativ ta'lim va kompetentlik yondashuvini bog'lash pedagogik tayyorgarlikdagi natijani kengroq tushuntirish imkonini beradi. Kompetentlik faoliyatning bajarilish sifatini ifodalasa, transformativ tahlil ushbu faoliyatga asos bo'ladigan qarashlarni o'rganishga xizmat qiladi.

Biroq o'qituvchi talabadan oldindan belgilangan qarashni qabul qilishni talab etmasligi kerak. Metodik vazifa dalillarni tekshirish, muqobil izohlarni ko'rib chiqish va mustaqil qaror chiqarish uchun sharoit yaratishdan iborat. Aks holda refleksiv topshiriq talabaning haqiqiy fikrini emas, kutilayotgan javobni ifodalashi mumkin.

Maqolaning cheklovi uning nazariy-metodik xususiyati bilan belgilanadi. Taklif etilgan tuzilma standartlashtirilgan baholash vositasi emas. Uni amaliyotga tatbiq etishda topshiriqlarning tushunarligi, mezonlarning aniqligi va o'zgarishlarning barqarorligi tekshirilishi zarur.

Xulosa. Transformativ ta'lim va kompetentlik yondashuvi bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojlanishini turli, biroq o'zaro bog'liq jihatlardan yoritadi. Birinchisi pedagogik qarashlarni qayta ko'rib chiqishga, ikkinchisi bilim va ko'nikmalarni kasbiy faoliyatda qo'llashga e'tibor qaratadi.

Ularning didaktik uyg'unligi vaziyatni tahlil qilish, qarorni asoslash, muqobil fikrlarni tekshirish, yechimni qayta loyihalash va yangi sharoitda qo'llash orqali amalga oshirilishi mumkin. Baholashda faoliyat mahsuli bilan birga uning nazariy va ma'naviy asoslari ham o'rganilishi lozim.

Taklif etilgan metodik tuzilmaning samaradorligi pedagogik tajriba-sinov orqali aniqlanishi kerak. Bunda kompetentlikdagi o'sish va pedagogik qarashlardagi transformativ o'zgarish alohida baholanib, ularning o'zaro munosabati tahlil qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mezirow, J. (1991). Transformative dimensions of adult learning. Jossey-Bass.
2. Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. New Directions for Adult and Continuing Education, 1997(74), 5–12.
3. Taylor, E. W. (2007). An update of transformative learning theory: A critical review of the empirical research (1999–2005). International Journal of Lifelong Education, 26(2), 173–191.
4. Weinert, F. E. (2001). Concept of competence: A conceptual clarification. In D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), Defining and selecting key competencies (pp. 45–65). Hogrefe & Huber.
5. Blömeke, S., Gustafsson, J.-E., & Shavelson, R. J. (2015). Beyond dichotomies: Competence viewed as a continuum. Zeitschrift für Psychologie, 223(1), 3–13.